

ANDIJON TARIXIDA SEYSMIK JARAYONLAR

J.Yakobjanov

O'z MPU dotsenti, PhD

Zilzila deganda xayolimizga avvalo Toshkent zilzilasi keladi. Bu zilzila fan-texnika taraqqiy etgan paytda sodir bo'lgani uchun zilzilaning asoratlari, undan keyingi qayta qurish kinolentalarga, fotosuratlariga muhrlangan. Ammo yurtimizda Toshkent zilzilasidan avval ham boshqa shaharlarda zilzilalar va beqiyos vayronalıklar bo'lgan. Ana shunday zilzilalardan biri eski Yulian taqvimiga ko'ra 1902 yil 2-3 dekabr (bugungi taqvimda 16 dekabr) kunlari sodir bo'lgan va butun shaharni vayron qilgan Andijon zilzilasidir.

Olimlar - R.T. Shamsutdinov, A.A. Is'hoqov hammualliflikda yozgan «Andijon tarixidan lavhalar» kitobining «Andijonning tarixiy, me'moriy obidalari nega bizgacha etib kelmadi?» deb nomlangan bobida shahardagi qadimiy obidalarining zamonamizgacha etib kelmasligi sabablari ko'rsatib o'tilgan. Jumladan, Andijon shahrida bir nechta kuchli zilzila bo'lgani, ayniqsa 1902 yil dekabr zilzilasi juda qattiq bo'lgani, shu tufayli shahardagi barcha binolar qulagani uchun ham Andijonda tarixiy binolar saqlanib qolmagani haqida fikr yuritgan. Shuningdek, S.A. Melik-Sarkisyan risolasida keltirilgan faktlar asosida 1902 yilda Andijonda yuz bergan zilzila ko'lamini tadqiq etgan.

S.A. Melik-Sarkisyaning risolasida yozilishicha, zilzila tufayli O'rta Osiyodagi yirik savdo va sanoat markazlaridan biri bo'lgan Andijon shahri va uning atrofida joylashgan bir qator qishloqlar to'la vayron bo'lgan. 30 mingdan ortiq uy tag-tugi bilan qulab tushgan, 5 mingga yaqin odam zilzila sodir bo'lgan paytda va keyin vayronalar orasida qolib halok bo'lgan. Uyi qulab tushgan ko'plab oilalar boshpanasiz qolgan.

O'lkada hukmron bo'lgan ruslar Andijonni qayta tiklash uchun yordam jamg'armasi tashkil etdi. Melik-Sarkisyaning yozishicha, jamg'armaga hatto Rossiya imperatori Nikolay II va rafiqasi ham mablag' ajratdi. Shuningdek, Rossiya imperiyasining turli burchaklaridan Andijonga yordam jo'natildi.

Shamsutdinov va Is'hoqovlarning kitobida Andijon zilzilasiga tegishli yana bir muhim gap yozilgan. Unga ko'ra, rus yozuvchisi A.P. Chexov 1903 yil iyunda doktor Kniperga maktubida Moskva shahri teatrlarida maxsus spektakllar qo'yilib, tomoshadan tushgan mablag' Andijonga, zilzila oqibatlarini bartaraf etish uchun yuborilganini yozgan.

Zilzilada har bir xonadondan bir nechta odam halok bo'lgani va andijonliklar motam ichida qolganiga qaramay, vayron bo'lgan shahar va qishloqlarni qayta tiklashda Andijon shahri va unga tutash qishloqlar aholisi jonbozlik ko'rsatib mehnat qildi.

Andijonni tiklashda mahalliy xalq bilan birga ruslar, yahudiylar va boshqa millat vakillari, Andijonni boshqarib turgan rus ma'murlari birday harakat qildi. Andijonda faoliyat olib borgan rus, yahudiy boylari ham zilzila oqibatlarini bartaraf etishga ancha mablag' ajratdi.

O'zbekiston milliy ensiklopediyasida Andijon zilzilasi haqida qo'yidagi ma'lumot berilgan: Andijon zilzilasi — O'rta Osiyoda sodir bo'lgan kuchli zilzilalardan biri. 1902 yil 2 dekabr (yangi taqvimda 16 dekabr) soat 10:00 da ro'y bergan. Bu zilziladan Andijon shahri va uning atrofidagi qishloqlar katta talafot ko'rgan. Yer ketma-ket uch marta silkinib, birinchisi 8—9 ball, 1—1,5 daqiqadan so'ng ikkinchisi 9 balldan ortiq va yana 30 minut o'tgach,

uchinchisi 8—9 ball bo'ldi. 50 ming kishi yashaydigan Andijon shahri bilan atrof qishloqlarda ko'p joylar vayronaga aylandi. Zilzilada 4 652 kishi nobud bo'ldi. Zilzila natijasida Andijondan 5–6 chaqirim narigacha bo'lgan temir yo'l izlari egilib qoldi. Andijon stansiyasidagi parovoz va poezd vagonlari izlaridan chetga surib tashlandi. 2 dekabrda (16 dekabr) so'ng ham bir necha oy davomida Andijonda er qimirlab turdi. Zilzila oqibatida Andijon va uning atrofida eni 10 santimetrgacha bir necha yoriq paydo bo'ldi. Ayrim erlarda er sathi 70 santimetrgacha cho'kdi. Andijon zilzilasi Janubiy Farg'ona fleksurasi – uzilish chizig'i bo'ylab sodir bo'lgan.

Bugungi kunda Andijon shahrida saqlanib qolgan obida va binolarning aksariyati o'sha mash'um zilziladan keyin qurilgan. Jumladan, XIX asrda qurilib, 1902 yil dekabrda kuchli zilzilada buzilib, qulab ketgan va asr boshlarida qayta tiklangan binolardan Devonbegi yoki Devonoboy masjidi (1862–1865 yillarda qurilgan). Uyg'ur masjidi (1868–1870), Jome madrasasi (1882–1892) saqlanib qolgan. Ular ta'mirlanib, xalqqa qaytarib berildi. Andijonliklar ulardan samarali foydalanmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Мелик-Саркисян С.А. Ферганское землетрясение 3-го декабря 1902-года, Москва, 1903.
2. Ilyasova. Z. "Hayot xavfsizligi asoslari", "Moliya", T.:2001.
3. Mavlyanova N.G. "Seysmichesiy risk v Uzbekistane» Avtoreferat dok. disser.T.2007.
4. O'z FA. "G'.O. Mavlonov nomidagi seysmologiya instituti 50 yoshda" (1966-2016). T.:2017.
5. Muhofaza + " jurnali, №1.T.:2002.